

مقاله پژوهشی

جایگاه کشاورزی شهری در معماری منظر*

رضا باقری

دانشجوی دکتری معماری منظر، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

کیانوش سوزنجی**

استادیار، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

مجتبی رفیعیان

استاد، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۷ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

چکیده کشاورزی شهری یکی از حوزه‌های پژوهش و عمل مشترک در بین رشته معماری منظر با تعداد دیگری از رشته‌های دانشگاهی است. با این حال، در رشته معماری منظر ایران به این موضوع کمتر توجه شده است. لذا، بررسی وضعیت پژوهش و عمل کشاورزی شهری در معماری منظر ایران ضروری به نظر می‌رسد. هدف این پژوهش تدقیق جایگاه کشاورزی شهری از دیدگاه‌های مطالعاتی و حرفه‌ای در معماری منظر برای تعیین جهات پژوهش و عمل آینده و شناسایی بخش‌های مهم ولی کمتر توجه‌شده در ایران است. روش این پژوهش از نوع مروری-تحلیلی بوده و با جست‌وجوی موضوع در پایگاه‌های داده و شبکه جهانی اینترنت، وضعیت مقالات، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، گزارشات، مؤسسات مطالعاتی و پروژه‌های بین‌المللی انجام‌شده توسط معماران منظر و نیز محققان برتر این حوزه را شناسایی و طبقه‌بندی کرده است. با اینکه پژوهش‌های مرتبط با کشاورزی شهری در رشته معماری منظر در سطح بین‌المللی تا حد قابل قبولی شکل یافته و تعداد قابل توجهی مقاله، کتاب، پایان‌نامه و گزارش مطالعاتی توسط متخصصان رشته معماری منظر در موضوع کشاورزی شهری تولید شده است ولی چنین مطالعاتی در ایران محدود است. در بعد حرفه‌ای نیز علیرغم توسعه جایگاه بین‌المللی کشاورزی شهری در معماری منظر و راه‌یافتن آن به بخش‌های مختلف اما جایگاه آن در ایران نسبتاً ضعیف است. بخشی از ضعف جایگاه آن تحت‌تأثیر برخی تعابیر از رویکرد منظرین در این رشته است. لذا لازم است با استفاده از تجارب کشورهای پیشرو و ظرفیت داخلی کشور در بعد مطالعاتی و آکادمیک مانند حمایت از دانشجویان و دانشگاه‌های دارای رشته معماری منظر و در بعد حرفه‌ای و عملیاتی مانند تقویت بازار کار حرفه‌ای و ایجاد حساسیت در سازمان‌ها و مجامع اجرایی، زمینه رشد جایگاه کشاورزی شهری در معماری منظر ایران را فراهم ساخت.

واژگان کلیدی کشاورزی شهری، معماری منظر، منظر تولیدی، منظر خوراکی.

داخل و اطراف شهرها حتی در قلمروی عمومی با اهداف بهبود شرایط زیست‌محیطی و اجتماعی تعریف می‌شود. در مقابل، در کشورهای در حال توسعه موسوم به جنوب، این مفهوم اغلب به‌عنوان ابزاری برای کاهش آسیب‌پذیری، فقر، ناامنی غذایی، کاهش فرصت‌های معیشتی و نابرابری جنسیتی در اقتصاد شهری معاصر مطرح شده است (Tornaghi, 2014, 251). محققان و سازمان‌های جهانی مرتبط با این دو بستر بر جنبه‌های متفاوتی از کشاورزی شهری تأکید دارند. برای مثال جک اسمیت و همکاران (Smit et al., 1996, 6) و موگوت (Mougeot, 2000) آن را فعالیتی اقتصادی ضروری برای امنیت غذایی می‌دانند. از سوی دیگر محققان کشورهای توسعه‌یافته مانند فیلیپس (Philips, 2013)،

مقدمه سابقه کشاورزی در شهرها، به‌ویژه در قالب باغ‌های ایرانی، بسیار قدیمی است. با این حال، در دو دهه اخیر، علاقه و گفتمان کشاورزی شهری دوباره ظهور یافته است (Zeunert, 2018, 160). این مفهوم، همپوشانی زیادی با مفاهیم دیگری مانند منظر خوراکی و منظر تولیدی دارد (Philips, 2013, 49) و محققان کشورهای به اصطلاح شمال و جنوب جهان، با اهداف متفاوتی به آن توجه کرده‌اند.

در بین کشورهای توسعه‌یافته موسوم به شمال، کشاورزی شهری به‌عنوان فعالیتی شامل رشد، فرآوری و توزیع مواد غذایی و سایر محصولات از طریق کشت فشرده گیاهان و دام‌پروری در

**نویسنده مسئول 09368074763 suzanchi@modares.ac.ir

ویلجوئن و بوهن، (Viljoen & Bohn, 2014) زونرت و کورت، (Zeunert & Court, 2023) نردال (Nordahl, 2014) و بوهن و ویلجوئن (Bohn & Viljoen, 2017) با معرفی نمونه‌های موفق، بر مزایای اجتماعی و زیست‌محیطی کشاورزی شهری در قلمروی عمومی تمرکز کرده‌اند (جدول ۱).

جدول ۱. اهداف کشاورزی شهری در بستر شمال و جنوب جهانی. مأخذ: نگارندگان.

بستر جهانی	نام محقق / محققان	هدف از کشاورزی شهری
شمال	Zeunert, 2018 Viljoen & Bohn, 2014 Philips, 2013 Nordahl, 2014	بهبود شرایط زیست‌محیطی و اجتماعی
جنوب	Smit et al., 1996 Mougeot, 2000 Urban, 2001	جلوگیری از آسیب‌پذیری و فقر روبه رشد، نامنی غذایی مداوم، کاهش فرصت‌های معیشتی و نابرابری جنسیتی در اقتصاد شهری معاصر

با وجود اینکه کشاورزی شهری در رشته‌های دانشگاهی متنوعی از جمله معماری منظر، معماری، طراحی شهری، طراحی محیط، فضای سبز شهری، کشاورزی، محیط‌زیست و جغرافیا بررسی شده است (Zeunert, 2018, 172). با این حال، برنامه‌ریزان و طراحان شهری کمتر به آن توجه کرده‌اند (Ibid., 169). معماری منظر، به‌عنوان یک دانش بین رشته‌ای که کاربردپذیری یافته‌ها در آن بر تولید دانش اولویت دارد، (Brink et al., 2016, 68) توجه ویژه‌ای به کشاورزی شهری نشان داده است. به عنوان مثال، دانشگاه علوم کشاورزی سوئد، درسی با عنوان «کشاورزی شهری و تعاملات اجتماعی»^۱ در سرفصل خود گنجانده است. در سرفصل رشته معماری منظر ایران نیز دروسی مانند «باغ ایرانی» و «حکمت و فلسفه باغ ایرانی» وجود دارد که قابلیت پژوهش در چهارچوب کشاورزی شهری را دارند (Khalilnezhad & Bidokhti, 2019, 295; Khalilnezhad, 2016, 3). با وجود سابقه ۱۲۰ ساله این رشته در آمریکا (Cushing & Renata, 2015, 16) و حدود ۳۰ سال در ایران، معماری منظر در مقایسه با سایر رشته‌ها هنوز نوپا محسوب می‌شود. سرفصل‌های درسی و منابع آن عمدتاً از دانشگاه‌های غربی اقتباس شده و در ایران تنها در مقطع تحصیلات تکمیلی و در دانشکده‌های هنر ارائه می‌شود (Feizi & Asadpour, 2013; Faizi & Razzaghi Asl, 2010) پذیرفته‌شدگان آن‌ها عمدتاً از رشته‌های معماری منظر، معماری، شهرسازی و طراحی محیط هستند.

در ایران، کشاورزی شهری به‌عنوان زیرمجموعه‌ای از مفاهیم کلان‌تری مانند فضای سبز شهری، در پژوهش و عمل کمتر به آن توجه شده است (Fardanesh & Rudsari, 2021, 51). با توجه به پراکندگی مطالعات، اشتراک این حوزه با چندین رشته

دانشگاهی و مغفول ماندن جایگاه آن در معماری منظر، ضروری است پژوهش‌های پیشین شناسایی، مرور و وضعیت آن‌ها تبیین شود تا جهت‌گیری مناسبی برای مطالعات آینده فراهم شود.

از سوی دیگر، به دلیل برداشت‌های گوناگون از مفهوم منظر و رویکردهای متنوع استفاده‌شده، مناقشات پیرامون علایق پژوهشی معماران منظر شکل گرفته است. برخی ادعا می‌کنند رویکرد اصلی مدنظر معماران منظر، رویکرد منظرین است و گاهی با دسته‌بندی موضوعات به دو گروه منظرین و غیرمنظرین، موضوعات دارای رویکرد منظرین را به‌عنوان حوزه مورد علاقه معماری منظر تلقی می‌کنند. با این حال، این دسته‌بندی تا حدی سلیقه‌ای به نظر می‌رسد و نیازمند بازنگری عمیق‌تر است. بر این اساس، بخش نخست این مقاله، به بررسی تعابیر مختلف رویکرد منظرین، ویژگی‌ها و موضوعات مرتبط با آن می‌پردازد. در ادامه، با مرور پژوهش‌های پیشین، تحلیل وضعیت محققان و بررسی نمونه‌های عملی و مطالعاتی، تلاش می‌شود به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود:

چه تعبیری از رویکرد منظرین می‌تواند موضوع کشاورزی شهری را در ذیل حوزه‌های پژوهش و عمل رشته معماری منظر قرار دهد؟ ابعاد تعیین‌کننده جایگاه کشاورزی شهری در معماری منظر و مصادیق فعالیت معماران منظر در این حوزه کدامند؟

پیشینه پژوهش

مطالعات محدودی به بررسی جایگاه کشاورزی شهری در حوزه‌های پژوهشی رشته معماری منظر در ایران و سایر کشورها پرداخته‌اند. در مطالعات خارجی، اگرچه کشاورزی شهری به‌طور صریح به‌عنوان یک حوزه کلیدی و مستقیم مورد علاقه معماران منظر مطرح نشده است اما تحلیل موضوعات مدنظر آن‌ها نشان می‌دهد این مفهوم در زیرشاخه‌های این رشته جای گرفته است. برای نمونه، مایرینگ و همکاران (Meijering et al., 2015) در پژوهشی با مشارکت متخصصان دانشگاهی و حرفه‌ای، چهار حوزه «ابعاد انسانی برنامه‌ریزی و طراحی»، «توسعه شهری سبز»، «محیط‌های مصنوع و زیرساخت‌ها» و «چالش‌های جهانی منظر» را به‌عنوان اولویت‌های پژوهشی در بخش اجرایی معماری منظر معرفی کردند. در این تقسیم‌بندی، کشاورزی شهری ذیل «توسعه شهری سبز» قرار می‌گیرد. همچنین در پژوهش کوشینگ و رناتا (Cushing & Renata, 2015, 35) که موضوعات تغییر اقلیم، زندگی فعال، انرژی و سلامتی را از موضوعات مهمی شناختند که کمتر مدنظر بودند و کشاورزی شهری به‌عنوان منطری که فعالیت فیزیکی و سلامتی کاربران را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مورد توجه است. در پژوهش دیگری که لفقویتز (Lefkowitz, 1991) از چهار چالش مهم برای معماران منظر شامل تهدیدات ناشی از افزایش جمعیت برای زیستگاه و مناظر، تراکم شهری، رشد اقتصادی و نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی نام می‌برد کشاورزی

کشاورزی شهری در معماری منظر انتخاب شده است. دلیل این انتخاب، ماهیت پویا و چرخه‌ای کشاورزی شهری است که نخست در پاسخ به شرایط اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی خاصی شکل می‌گیرد، سپس در بستر پژوهش به دانش تبدیل می‌شود و در نهایت، با بازخورد از اجراء، چرخه «نظریه-عمل» را تکمیل می‌کند. بر این اساس، جایگاه کشاورزی شهری در دو بستر کلی بررسی می‌شود:

۱. بستر دانشگاهی و پژوهشی: شامل منابع مکتوب (کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌ها، مجلات تخصصی)، نهادهای آکادمیک، پروژه‌های پژوهشی، محققان و جوامع علمی.

۲. بستر عملیاتی و حرفه‌ای: شامل پروژه‌های اجراشده، نهادهای دولتی و خصوصی، مشاوران تخصصی و تجربیات میدانی.

روش پژوهش

این پژوهش به بررسی وضعیت و جایگاه موضوع کشاورزی شهری در رشته معماری منظر در دو بستر دانشگاهی و عملیاتی می‌پردازد. برای این منظور از منابع پژوهشی متنوعی بهره گرفته شده است که شامل مقالات (پایگاه‌های اسکوپوس، وب آو ساینس و پژوهشگر گوگل^۲، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی)، کتاب‌ها (سایت سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، سایت‌های ناشران معتبر ایران، سایت‌های ناشران معتبر کشورهای خارجی، کتابخانه جنسیس^۳، بخش فروش کتاب آمازون و کتابخانه گوگل)، پایان‌نامه‌ها (پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) و بخش پایان‌نامه کتابخانه‌های دانشگاهی ایران، پایگاه دسترسی آزاد پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها^۴، شبکه کتابخانه دیجیتال پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها^۵) و گزارشات پژوهشی هستند. علاوه بر این از وبسایت‌های دانشگاه‌های ایران و کشورهای خارجی (گروه‌های آموزشی معماری منظر و گروه‌های هم‌تراز)، شبکه‌های اجتماعی علمی (ریسرچ گیت و آکادمیا و لینکدین)، نهادهای حرفه‌ای مرتبط (فدراسیون بین‌المللی معماران منظر^۶، انجمن معماران منظر آمریکا^۷، انجمن متخصصان فضای سبز و منظر ایران و انجمن علمی منظر ایران) و نیز سازمان‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع مانند شهرداری‌ها و مرکز پژوهش‌های کشاورزی شهری و امنیت غذایی^۸ برای جمع‌آوری داده‌های مطالعاتی و حرفه‌ای استفاده شده است. این مقاله در منابع و پایگاه‌های مذکور به جست‌وجوی مقالات، کتاب، پایان‌نامه، محققان، مؤسسات مطالعاتی و شرکت‌های پیمانکاری و مشاوران، مجلات علمی و تخصصی در حوزه معماری منظر و مرتبط با کشاورزی شهری پرداخته است. روند پالایش منابع در دو مرحله صورت گرفته است: مرحله نخست، شناسایی منابع مرتبط با موضوع کشاورزی شهری و مرحله دوم، ارزیابی این که آیا منابع شناسایی شده توسط معماران منظر تولید شده‌اند یا خیر.

برای جست‌وجوی مقالات از واژگان کلیدی مرتبط با کشاورزی شهری در معماری منظر از جمله کلمات کلیدی

شهری که تأثیرات قابل توجهی بر بهبود معیشت کاربران دارد، مدنظر است. در تنها پژوهش داخل کشور، فردانش و رودسری (Fardanesh & Rudsari, 2021, 60) با بررسی اولویت‌های آموزشی و پژوهشی سه دانشگاه دارای رشته معماری منظر در شهر تهران دریافتند که موضوع کشاورزی شهری جایگاه برجسته‌ای در برنامه‌های آموزشی و پژوهشی این رشته نداشته است.

این مطالعات حاکی از وجود اختلاف نظر در تعیین حوزه‌ها و اولویت‌های پژوهشی معماری منظر در سطح جهانی است. منابع داده مطالعات ذکر شده، نظر دانشگاہیان و افراد حرفه‌ای، مطالعات پیشین در قالب مقالات، کتاب و پایان‌نامه بوده است. تفاوت در روش‌شناسی، گستره جغرافیایی، بازه زمانی و منابع داده متفاوت به نتایج متنوع و گاه متضاد رسیده است. پرداختن به این اختلافات نه تنها جهت‌دهی به پژوهش‌های آینده را ممکن می‌سازد، بلکه شناسایی حوزه‌های مغفول در پژوهش و عمل این رشته را تسهیل می‌کند.

مبانی نظری

رشته‌های دانشگاهی در پاسخ به نیازهای جوامع شکل می‌گیرند و تحول می‌یابند. موضوعات پژوهشی و عملیاتی مدنظر هر رشته نیز به ماهیت اهداف و روند تکامل آن وابسته است. همانطور که در بخش پیشینه اشاره شد، موضوعات مورد علاقه رشته معماری منظر، توسط محققانی مانند مایرینگ و همکارانش (Meijering et al., 2015)، کوشینگ و رناتا (Cushing & Renata, 2015)، لفقویتز (Lefkowitz, 1991)، فردانش رودسری (Fardanesh & Roudsari, 2021) بررسی شده است. براساس پژوهش‌های مینگ و سوافیلد (Deming & Swaffield, 2011, 25)، بدنه دانشی این رشته شامل تاریخچه، رابطه انسان و محیط، ارزیابی مبتنی بر پایداری، بوم‌شناسی و برنامه‌ریزی بوم‌شناسانه، مبانی نظری طراحی، شیوه‌های پژوهش و آموزش، طراحی منظر شهری، زیرساخت‌های شهری، شیوه‌های ساخت و اجرا، برنامه‌ریزی منظر، مهندسی سایت، آشنایی با پوشش گیاهی، قوانین حرفه و تهیه اسناد، ارزش‌ها و اخلاقیات و تکنولوژی ارتباطات است. باین حال موضوع کشاورزی شهری به علت ماهیت چندبعدی بودن (Zeunert, 2018, 174) به‌طور انحصاری در ذیل هیچکدام از این زیرشاخه‌های فوق قرار نمی‌گیرد و با چند بخش همپوشانی دارد. از این رو، ضرورت قرارگیری این مفهوم در یک چهارچوب نظری فراگیرتر احساس می‌شود. در این راستا دسته‌بندی‌های دوگانه نظیر دوگانه سیستماتیک- حرفه‌ای (Adib, 2012, 58)، پژوهش-عمل، نظری-عملی می‌تواند راهگشا باشد. موتز و شرف (Mautz and Sharaf, 1961) با تأکید بر پیوند ذاتی چهارچوب‌های نظری و روش‌های عملی، این دو را دوروی یک سکه می‌دانند که برای تحلیل حوزه‌های معرفتی کاربرد دارند. این رویکرد توسط دیگر محققان در مطالعات منظر نیز به کار رفته است (Mautz & Sharaf, 1961, 75; Asadian Zargar et al., 2023, 48; Masnavi et al., 2021, 24). در این مقاله، با الهام از این دیدگاه، چهارچوب دانشگاهی- عملیاتی برای تحلیل جایگاه

«Productive landscape»، «Edible landscape»، «Urban agriculture» و معادل فارسی کشاورزی شهری، منظر خوراکی و منظر تولیدی یا متمر استفاده شده است. همچنین برای یافتن کتاب، پایان نامه و گزارش‌های مطالعاتی، علاوه بر این مفاهیم، کلیدواژه‌های دیگری مانند «Agricultural»، «Urban garden»، «Urban farming»، «Edible Park»، «Community garden»، «Agropark»، «park» و معادل فارسی مزرعه‌داری شهری، باغ شهری، پارک کشاورزی، باغ اجتماعی و پارک خوراکی به کار گرفته شده است. در این پژوهش، ترکیب واژگان کلیدی در عنوان، چکیده و بخش کلیدواژه‌های مقالات در پایگاه‌های داده جست‌وجو شده است. در برخی موارد، جست‌وجوی مستقیم در بخش پایان‌نامه‌های گروه معماری منظر دانشگاه‌های منتخب نیز انجام شده است. برای تعیین مطالعات و عملیات انجام‌شده توسط معماران منظر در زمینه کشاورزی شهری، تحصیلات، موقعیت دانشگاهی نویسندگان و ارتباط مطالعات آن‌ها با کشاورزی شهری بررسی شده است. علاوه بر این، علایق پژوهشی محققان معماری منظر، همانطور که در نمایه‌های محقق گوگل آن‌ها منعکس شده است، برای ارتباط آن‌ها با کشاورزی شهری بررسی شد. همچنین، برای شناسایی پژوهش‌های مرتبط، پروفایل اعضای هیئت‌علمی گروه‌های معماری منظر دارای مقاطع کارشناسی‌ارشد و دکتری بررسی شده است. با توجه به تعداد بالای مقالات یافت‌شده، وجود کلیدواژه‌های Edible landscape و Productive landscape در عنوان مقالات به‌عنوان شاخص انجام پژوهش توسط معماران منظر در نظر گرفته شده است. درنهایت، تمامی منابع گردآوری‌شده در نرم‌افزار اندنوت^۹ وارد و دسته‌بندی شده‌اند.

یافته‌ها

• کشاورزی شهری و رویکرد منظرین

به‌منظور شناسایی ارتباط رویکردهای منظرین با کشاورزی شهری، بررسی تعاریف و ویژگی‌های این رویکردها ضروری است. اگرچه تعریف واحدی برای رویکردهای منظرین میان محققان وجود ندارد اما این اتفاق نظر وجود دارد که این رویکردها با هدف بهبود کاربری زمین، حکمروایی و فرایندهای تصمیم‌گیری، در تلاش برای هماهنگ‌سازی اهداف زیست‌محیطی و توسعه‌ای در مقیاس‌های مختلف هستند. رید و همکاران (Reed et al., 2016)، رویکرد منظرین را به‌عنوان چهارچوبی برای ادغام سیاست‌ها و اقدامات اجرایی در کاربری‌های چندمنظوره یک منطقه معین، باهدف استفاده عادلانه و پایدار از زمین و در عین حال، تقویت راهکارهای سازگاری و کاهش تغییرات اقلیمی تعریف می‌کنند. (Erbaugh & Agrawal, 2017, 4453; Reed et al., 2016, 2544) مثنوی و همکاران (Masnavi et al., 2021, 30-31)، رویکرد منظرین را حاصل کاربردی‌شدن چهارچوب‌های مفهومی و روش‌های مدیریت منظر می‌دانند و تأکید دارند رویکردی واحد و ثابت برای

منظر وجود ندارد.

رویکردهای منظرین به‌عنوان ابزاری جامع برای مدیریت فشارهای فزاینده بر منابع طبیعی (زمین، آب و اکوسیستم‌ها) و تأمین نیازهای نسل‌های کنونی و آینده، ظهور کرده‌اند. این رویکردها با تسهیل هم‌زمان اهداف توسعه‌ای و حفاظتی، فرایندی برای هدایت تغییرات مناظر به‌سمت آینده‌ای مطلوب ارائه می‌کنند. با این حال، این گستردگی تعاملات، موجب پیچیدگی بیشتر، تضاد منافع و لزوم ایجاد موازنه میان اهداف گوناگون می‌شود. (Sayer et al., 2013, 8352) این رویکردها عمدتاً با حفاظت از طبیعت، توسعه پایدار، مدیریت یکپارچه منابع طبیعی، برنامه‌ریزی کاربری زمین، سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیک و تغییرات اقلیمی مرتبط هستند (Arts et al., 2017, 442). همچنین، مدنظر پژوهشگران، سیاست‌گذاران و جوامع برای حل تضادهای بین تولید غذا، حفاظت از محیط‌زیست و حفظ تنوع زیستی در مناظر کشاورزی تولیدی قرار گرفته‌اند (Sayer et al., 2017; Reed et al., 2016, 467). این رویکردها به‌عنوان مکانیزمی بالقوه برای ایجاد توازن میان اهداف توسعه پایدار در سطوح ملی، منطقه‌ای و جهانی، از جمله تاب‌آوری اقلیمی، امنیت غذایی و حفظ تنوع زیستی مطرح شده‌اند.

رویکردهای منظرین در مقایسه با رویکردهای بخشی و سنتی، بر گذار از اقدامات پروژه‌محور، یک‌جانبه و از بالا به پایین، به‌سمت فعالیت‌های فرایندمحور، مشارکتی و بلندمدت تأکید دارند. این رویکردها مردم را در مرکز تصمیم‌گیری‌ها قرار داده و به مسائل نمایندگی، پویایی قدرت، حقوق و دسترسی به منابع می‌پردازند. همچنین، به ایجاد ارتباط میان بخش‌ها و مقیاس‌هایی که به‌طور سنتی مستقل از یکدیگر یا حتی در تضاد بوده‌اند کمک می‌کنند. (Reed et al., 2020, 4) فرض اساسی در رویکردهای منظرین این است که می‌توان میان منافع محلی و جهانی، منافع کوتاه‌مدت و بلندمدت و منافع عمومی و خصوصی، توازن و هم‌راستایی ایجاد کرد (Roderick & Chavez-Tafur, 2014).

بررسی‌ها نشان می‌دهد، دو نگاه کلی نسبت به مفهوم رویکرد منظرین یا رویکردهای دارای ویژگی‌های منظرین وجود دارد. برخی مطالعات، رویکرد منظرین را چهارچوبی جامع برای توجه به ویژگی‌های خاصی همچون زیبایی بصری، عملکرد، فرهنگ و مخاطب‌محوری می‌دانند. این نگاه بیشتر در حوزه معماری منظر و برای حل مسائل مرتبط با منظر شهری، شهرسازی منظرین و مرمت شهری استفاده می‌شود. پژوهشگران این حوزه، رویکردی کل‌گرا برای منظر تعریف می‌کنند که شامل ابعاد کالبدی، معنایی، عینی و ذهنی است (Asadafrooz et al., 2020, 57; Alehashemi et al., 2017, 10; Dariush et al., 2020, 36; Zandieh & Goodarzi, 2014, 61) گروهی دیگر، به‌جای تأکید بر یک رویکرد، مجموعه‌ای از رویکردها را با ویژگی‌های مشترک در گروه رویکردهای منظرین قرار می‌دهند. محققان تاکنون ۸۰ اصطلاح مختلف مطرح کرده‌اند که بسیاری از آن‌ها مترادف یا دارای هم‌پوشانی با مفهوم

ابعاد توسعه پایدار تمرکز می‌شود مانند رویکرد منظرین اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی یا اجتماعی- اکولوژیکی. کاربرد کشاورزی شهری در منظر شهری نیز به‌عنوان ابزاری برای توسعه پایدار شهری شناخته شده است (Lovell, 2010; Mougeot, 2006, 10). این رویکرد، ابعاد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی فضای سبز شهری را تقویت کرده و منجر به پایداری بیشتر مناظر شهری می‌شود (Zeunert et al., 2014, 932; Huan et al., 2024, 2). این دقیقاً همان انتظاری است که از رویکرد منظرین یکپارچه می‌رود.

• مصداق های آکادمیک و مطالعاتی (جایگاه کشاورزی شهری در بسترهای علمی و مطالعاتی معماری منظر)

- مقالات نوشته‌شده توسط معماران منظر نتایج مطالعات پژوهشگران معمولاً در قالب مقالات علمی منتشر می‌شود. یافتن مقالات در یک حوزه مشترک می‌تواند نشان‌دهنده میزان علاقه و توجه محققان رشته‌های مختلف به آن موضوع باشد. در این پژوهش، کلیدواژه‌های مرتبط با کشاورزی شهری، شامل Urban Agriculture, Productive Landscape, Edible Landscape عنوان، چکیده، کلمات کلیدی و متن اصلی مقالات در پایگاه‌های داده اسکوپوس، وب آو ساینس و پژوهشگر گوگل جست‌وجو شد که نتایج آن تعداد زیادی مقاله را نشان داد. خلاصه این نتایج در جدول ۲ ارائه شده است. بررسی این جدول نشان می‌دهد تعداد مقالاتی که به مفهوم «کشاورزی شهری» پرداخته‌اند، به‌مراتب بیشتر از مقالاتی است که به مفاهیم مشابهی مانند «منظر تولیدی» و «منظر خوراکی» توجه داشته‌اند. ظهور این مفاهیم در مقالات علمی، بیانگر افزایش توجه معماران منظر به کشاورزی در محیط شهری است. همچنین، جست‌وجوی معادل‌های فارسی مفاهیم فوق، یعنی کشاورزی شهری، منظر تولیدی (منظر مثمر) و منظر خوراکی، در عنوان مقالات فارسی در پژوهشگر گوگل نشان داد که تعداد مقالات منتشرشده در این حوزه به ترتیب ۶۳، صفر (۰) و سه مقاله بوده است. این آمار، در مقایسه با مقالات انگلیسی، بسیار محدودتر بوده و بیانگر کم‌توجهی پژوهشگران ایرانی به این موضوع است.

- کتاب های نوشته‌شده توسط معماران منظر

کتاب‌های علمی نقش مهمی در گسترش و ترویج دانش ایفا می‌کنند. به‌منظور شناسایی کتاب‌های منتشرشده در حوزه کشاورزی شهری، جست‌وجویی در کتابخانه گوگل، کتابخانه جنسیس، فروشگاه آمازون و انتشارات اشپرینگر انجام شد که نتایج آن تعداد زیادی کتاب را نشان داد. بررسی این کتاب‌ها نشان داد تنها تعداد محدودی از آن‌ها توسط متخصصان و پژوهشگران معماری منظر و رشته‌های مرتبط مانند معماری پایدار تألیف شده‌اند. فهرست این کتاب‌ها در جدول ۳ ارائه شده است. در مقابل، کتاب‌های فارسی در حوزه کشاورزی شهری بسیار محدودتر بوده و تنها شامل چهار عنوان است که شامل دو عنوان تألیف‌شده (مبانی کشاورزی شهری و کشاورزی شهری، توسعه و ترویج آن)

رویکرد منظرین هستند (Scherr et al., 2013, 4). سایر و همکاران (Sayer et al., 2013, 8349) ده اصل برای هدایت رویکردهای منظرین پیشنهاد کرده‌اند که به‌صورت تصویر ۱ است. همچنین، فریمن و همکاران (Freeman et al., 2015)، رویکردهای منظرین را در سه گروه رویکردهای مبتنی بر مقیاس، رویکردهای منظرین بخشی و رویکردهای منظرین یکپارچه طبقه‌بندی کرده‌اند. آن‌ها نشان داده‌اند سه روش مختلف برای پیاده‌سازی این رویکردها وجود دارد: چهارچوب مفهومی، اصول و فرایند. رویکرد منظرین یکپارچه، به‌عنوان جامع‌ترین رویکرد در این دسته‌بندی معرفی شده و پنج اصل کلیدی برای هدایت آن شامل پیچیدگی، چندکارکردی، مشارکت، بین‌رشته‌ای بودن و پایداری پیشنهاد شده است.

رویکردهای منظرین در حوزه‌های مختلف از جمله مدیریت پایدار جنگل‌ها، مدیریت یکپارچه منابع طبیعی و برنامه‌ریزی کاربری زمین استفاده شده‌اند (Reed et al., 2016, 2542). برخی مطالعات روی گونه‌شناسی رویکرد منظرین متمرکز شده‌اند. مثلاً ویتزلی سین و گوپتا (Weatherley-Singh & Gupta, 2017)، در پژوهشی در حوزه جنگل، سه گونه رویکرد منظرین اجتماعی، سیاسی و زیست‌محیطی را معرفی کرده‌اند. همچنین آتا و ییپ (Atha & Yip, 2016, 30) در حوزه مناظر باستانی، رویکرد منظرین اجتماعی را به‌عنوان ابزاری برای درک تأثیر تعاملات انسانی- طبیعی در شکل‌گیری مناظر فرهنگی معرفی کرده‌اند. مقایسه دسته‌بندی سین و گوپتا با ابعاد توسعه پایدار نشان می‌دهد رویکردهای منظرین متأثر از ابعاد توسعه پایدار هستند. اگرچه رویکرد منظرین یکپارچه به‌عنوان مناسب‌ترین چهارچوب برای توسعه پایدار معرفی شده است، اما به‌دلیل محدودیت‌های زمانی و مالی در مطالعات، معمولاً بر یکی از

تصویر ۱. اصول دهگانه رویکرد منظرین. مأخذ: J. Sayer et al, 2013, 8349

و دو عنوان ترجمه شده (شهرهای خوراکی و طراحی کشاورزی شهری) هستند. نکته قابل توجه این است که این کتابها توسط پژوهشگرانی از رشته‌هایی غیر از معماری منظر تألیف یا ترجمه شده‌اند. **پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی درباره کشاورزی شهری** - پایان‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی یکی از شاخص‌های مهم در

جدول ۲. تعداد مقالات و منابع بازبای شده در پایگاه‌های اسکوپوس، وب اف ساینس و پژوهشگر گوگل. مأخذ: نگارندگان.

نام پایگاه		اسکوپوس		وب اف ساینس		پژوهشگر گوگل	
محل جست‌وجو	در همه بخش‌های منابع						
Urban agriculture	۲۷۲۶۸	۵۰۹۹	۱۶۷۰	۴۲۴۰	۳۹۰۵	۱۳۷۷	۱۹۵۰۰۰
Productive landscape	۷۹۸	۲۸۱	۴۷	۱۰۱	۱۰۱	۲۱	۵۹۱۰
Edible landscape	۶۱۲	۷۶	۳۱	۴۴	۴۴	۱۷	۲۲۳۰

جدول ۳. کتاب‌های نوشته شده در کشاورزی شهری توسط معماران منظر و معماران گرایش پایداری. مأخذ: نگارندگان.

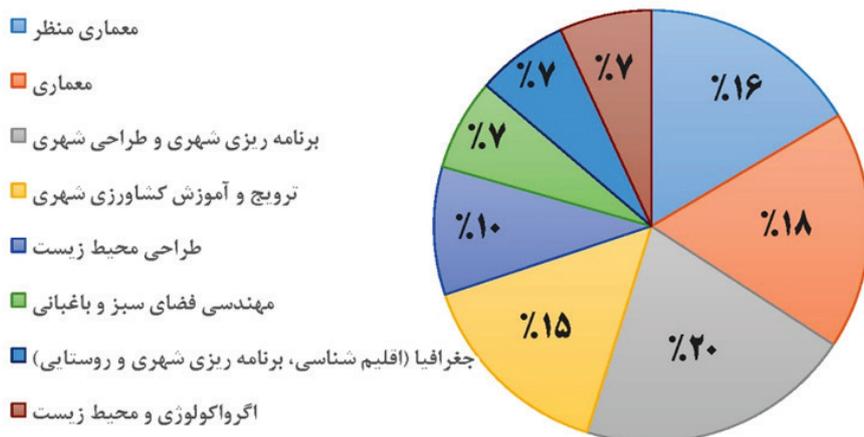
نام کتاب	منابع	محتوای کلی
منظر مزرع‌های: طراحی منظر مولد ^{۱۱}	(Lickwar & Thoren, 2020) معماران منظر	بیان اهمیت ادغام کشاورزی در طراحی منظر به‌عنوان رویکردی پایدار و نوآورانه، تاریخچه کشاورزی در معماری منظر، تعریف کشاورزی به‌عنوان عمل طراحی، ارائه نمونه‌های موردی بین‌المللی زیاد برای نمایش موفقیت این ادغام.
هندبوک منظر و غذا ^{۱۱}	(Zeunert & Waterman, 2018) معماران منظر و ویراستار	کتاب مرجع، هدف آن شناسایی و تحلیل روابط پیچیده بین غذا و منظر در زمینه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است. توسط ۵۰ نویسنده با تخصص‌های مختلف نگاشته شده است.
کشاورزی شهری تفریحی/ میدانی: دانش اکولوژیکی و طراحی مبتنی بر عمل ^{۱۲} (دو زبانه آلمانی و انگلیسی)	(Bohn & Ritzmann, 2015) معماران گرایش پایداری و ویراستار	ارائه جنبه‌های مختلف کشاورزی شهری و تأثیرات آن بر جوامع و آموزش محیط‌زیست، بیان راهکارهایی برای پیاده‌سازی این مفاهیم در زندگی روزمره، بررسی پروژه‌ای که تحت نظارت دپارتمان شهر و تغذیه در دانشگاه فنی برلین اجرا شده است.
طبیعت دوم کشاورزی شهری: طراحی شهرهای مولد ^{۱۳}	(Viljoen & Bohn, 2014) معماران گرایش پایداری	به‌روزرسانی از کتاب منظر شهری تولیدی پیوسته مؤلفان، توسعه و زمینه‌سازی نظریه CPUL و مطرح‌نمودن اقداماتی برای پیاده‌سازی آن، بیان اهمیت ادغام کشاورزی در برنامه‌ریزی شهری و فضای زندگی شهری به همراه مثال‌هایی از سه کشور آلمان، انگلستان و آمریکا.
طراحی کشاورزی شهری: راهنمای کامل برنامه‌ریزی، طراحی، ساخت‌وساز، نگهداری و مدیریت چشم‌اندازهای طبیعی و خوراکی ^{۱۴}	(Philips, 2013) معمار منظر	ارائه فصل مشترک کشاورزی شهری، بوم‌شناسی، معماری منظر و جامعه‌شناسی است. بیان ابعاد مختلف منظر خوراکی، انواع، چگونگی طراحی و یکپارچگی فرایند مدیریت به‌همراه نمونه‌های موردی متعدد.
شهر هویج: خلق مکانی برای کشاورزی شهری ^{۱۵}	(Gorgolewski et al., 2011) به ترتیب معمار گرایش پایداری، معمار	بررسی حرکت کنونی کشاورزی شهری در مقایسه با گذشته، استدلال مبنی بر اینکه کشاورزی شهری پاسخی است برای مسائل مهم جهانی مثل تغییرات اقلیمی، عدالت اقتصادی و تغذیه سالم، معرفی نمونه‌هایی از کوچک تا متوسط که می‌توانند باعث افزایش تاب‌آوری شهرها شوند.
منظر شهری تولیدی پیوسته: طراحی کشاورزی شهری برای شهرهای پایدار ^{۱۶}	(Viljoen et al., 2005) معماران گرایش پایداری	تلفیق کشاورزی شهری با برنامه‌ریزی منظر شهری و فعال‌تر کردن منظر تولیدی در سطح جهانی با استفاده از ابزارهای منظرسازی و برنامه‌ریزی شهری. تأکید بر نیاز به رویکردی پایدار در طراحی و برنامه‌ریزی شهری، ذکر نمونه‌های واقعی.

جایگاه کشاورزی شهری در معماری منظر

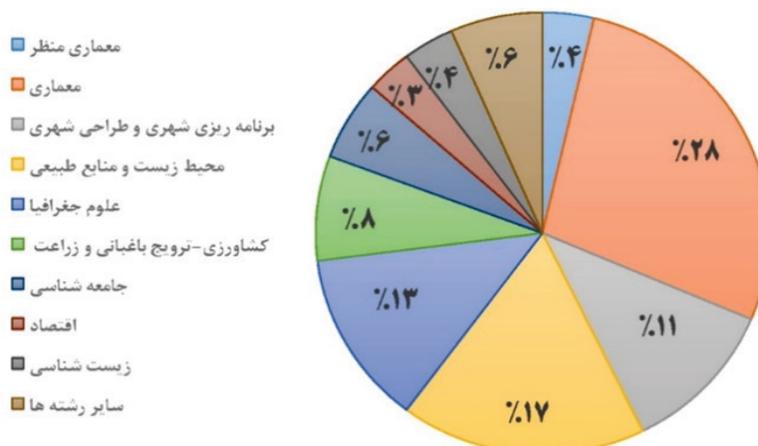
آزاد به پایان نامه‌ها و رساله‌ها انجام شد. این جست‌وجو با استفاده از کلید واژه‌های «Edible Landscape»، «urban Agriculture»، «Productive Landscape» در عنوان پایان نامه‌ها و در بازه زمانی ۲۰۱۱ تاکنون صورت گرفت و به زبان انگلیسی محدود شد. پس از استخراج لیست پایان نامه‌ها، داده‌ها در نرم‌افزار اندنوت ثبت شد و نواقص آن‌ها با جست‌وجوی تکمیلی اصلاح شد. سپس، پایان نامه‌ها براساس رشته تحصیلی دانشجویان طبقه‌بندی شدند. از ۲۷۴ پایان نامه بین‌المللی مرتبط با کشاورزی شهری در این پایگاه‌ها، ۱۰ عدد در رشته معماری منظر، ۷۶ عدد در رشته معماری، ۳۱ عدد در رشته‌های شهرسازی و بقیه در رشته‌های محیط‌زیستی و منابع طبیعی، علوم جغرافیا، کشاورزی، جامعه‌شناسی، اقتصاد و زیست‌شناسی و سایر رشته‌ها قرار داشتند (تصویر ۳). این نتایج نشان می‌دهد ۴۳ درصد از پایان نامه‌های بررسی شده توسط دانشجویان رشته‌های طراحی، شامل معماری منظر، معماری و شهرسازی انجام شده‌اند که در این میان، معماری بیشترین سهم را دارد. همچنین، از مجموع

نشان داد از ۷۳ پایان نامه تحصیلات تکمیلی یافت شده درباره کشاورزی شهری در ایران، ۱۲ مورد در رشته معماری منظر، ۱۳ مورد در رشته معماری، ۱۵ مورد در رشته‌های برنامه‌ریزی و طراحی شهری، ۱۱ مورد در رشته ترویج و آموزش کشاورزی، هفت مورد در رشته طراحی محیط، پنج مورد در رشته‌های مهندسی فضای سبز و باغبانی، پنج مورد در رشته‌های جغرافیا (اقلیم‌شناسی و برنامه‌ریزی شهری و روستایی) و پنج مورد نیز در رشته‌های آگرواکولوژی و محیط‌زیست انجام شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد ۱۶ درصد از پایان نامه‌های مرتبط با کشاورزی شهری در ایران توسط دانشجویان معماری منظر انجام شده‌اند (تصویر ۲). قدیمی‌ترین پایان نامه یافت شده در این زمینه مربوط به سال ۱۳۹۰ است. همچنین، هفت مورد از این پایان نامه‌ها در مقطع دکتری و ۶۶ مورد در مقطع کارشناسی ارشد قرار دارند.

برای بررسی وضعیت پایان نامه‌های بین‌المللی، پس از جست‌وجوی اولیه در چند پایگاه داده، جست‌وجوی نهایی در پایگاه دسترسی

تصویر ۲. درصد پایان نامه‌های با موضوع کشاورزی شهری در رشته‌های مختلف دانشگاه‌های داخل کشور. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۳. درصد پایان نامه‌های با موضوع کشاورزی شهری در رشته‌های مختلف دانشگاه‌های خارج کشور در پایگاه دسترسی آزاد به پایان نامه‌ها و رساله‌ها. مأخذ: نگارندگان.

پایان‌نامه‌های خارجی یافت‌شده، ۷۲ مورد در مقطع دکتری قرار داشتند. سهم رشته معماری منظر در تولید پایان‌نامه‌های بین‌المللی در حوزه کشاورزی شهری تنها چهار درصد بوده است، که نشان‌دهنده سهم نسبتاً کم این رشته در پایان‌نامه‌های جهانی مرتبط با این موضوع است.

– محققان دانشگاهی رشته معماری منظر در موضوع کشاورزی شهری

بررسی محققانی که در پژوهشگر گوگل علایق پژوهشی خود را کشاورزی شهری تعیین کرده‌اند، نشان داد تعدادی از آن‌ها دارای تخصص در رشته معماری منظر هستند. مهم‌ترین این محققان شامل لورا لاوسون، ترو ترادا، آنیتا توس، الیزابت برابک، شانون داویس، جوشا زونرت و تیم واترمن^{۱۷} می‌شوند که اطلاعات بیشتر درباره آن‌ها در جدول ۴ ارائه شده است. مبنای انتخاب این محققان

جدول ۴. محققان معماری منظر با علایق کشاورزی شهری در پژوهشگر گوگل. مأخذ: نگارندگان.

نام	دانشگاه	کشور	تعداد پژوهش‌ها	تعداد ارجاعات	توضیحات
لورا لاوسون	دانشگاه راتگرز نیوجرسی	آمریکا	۶۱	۲۴۱۷	استاد گروه معماری منظر، دارای مسئولیت اجرایی مرتبط با تخصص در دانشگاه راتگرز، نویسنده مقالات و کتاب‌هایی در موضوع کشاورزی شهری و باغ‌های اشتراکی آمریکا، فوق لیسانس معماری منظر و دکتری برنامه‌ریزی محیطی
ترو ترادا	دانشگاه توکیو	ژاپن	۱۲۵	۶۰۵	دانشیار گروه مطالعات محیطی و برنامه‌ریزی شهر و منظر، دارای مطالعات در زمینه کشاورزی شهری، باغ‌های اشتراکی، پارک‌ها و فضای باز شهری، فوق لیسانس برنامه‌ریزی شهری و دکتری جنگل‌داری شهری
آنیتا توس	دانشگاه کشاورزی اسلوواکی در نیترا	اسلوواکی	۱۹۷	۶۶۵	دانشیار گروه معماری منظر در دانشگاه کشاورزی، مطالعات متمرکز بر زیرساخت سبز و خدمات اکوسیستمی آن‌ها، کشاورزی شهری و مناظر فرهنگی در چند کشور، تحصیلات سه مقطع در رشته معماری منظر، رئیس موسسه لونوتر، نماینده شورای اروپایی مدارس معماری منظر
فرانک لوهبرگ	دانشگاه صنعتی آخن	آلمان	۱۱۷	-	استاد گروه معماری منظر، دارای چندین کتاب، مقاله، جایزه و مشارکت در پروژه‌های بین‌المللی مثل پروژه کشاورزی شهری اروپا، دارای دفتر کار در اشتوتگارت و موضوع رساله دکتری، کشاورزی شهری در شهر و برنامه‌ریزی فضای باز
شانون داویس	دانشگاه لینکلن	نیوزیلند	۴۶	۹۸	مدرس ارشد گروه معماری منظر، دارای مطالعات تخصصی در کشاورزی شهری، مناظر غذایی و برنامه‌ریزی و ارزیابی منظر، کار اجرایی در مراکز مربوط به مناظر مثمر و غذایی، مطالعات جاری بر شهرسازی کشاورزی و ادغام کاربری‌های مولد در مراکز سکونتگاهی، دکتری معماری منظر
الیزابت برابک	دانشگاه ماساچوست در امهرست	آمریکا	۷۲	۲۶۸۱	استاد معماری منظر و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، پایه پژوهش‌های وی فرهنگ و میراث و زمین و تعاملات آن‌ها در جامعه پایدار است. پژوهش‌های بر نقش زمین و سازماندهی جوامع با آن به‌خصوص در کشاورزی شهری و سیستم غذایی، عضو ایکوموس و گروه کاری تغییر اقلیم
جوشا زونرت	دانشگاه نیوساوت ولز	استرالیا	۵۰	۳۵۶	دانشیار گروه معماری منظر، مطالعات متمرکز بر مناظر احیاکننده و سیستم‌های غذایی، نویسنده مقالات متعدد و کتاب‌های مناظر غذایی سیدنی، معماری منظر و پایداری محیطی و ویراستاری هندبوک منظر و غذا با همکاری تیم واترمن، برنده چند جایزه در زمینه دانشگاهی و حرفه‌ای
تیم واترمن	کالج دانشگاهی لندن	انگلستان	۹۴	۵۶۲	استاد تئوری منظر، مدیر همکاری بین برنامه‌های دانشکده معماری بارتلت و چند سمت دیگر دارد. ویراستار همکاری هندبوک منظر و غذا و نویسنده کتاب مبانی معماری منظر و دارای مطالعات متعدد و چند کتاب دیگر درباره منظر است.

موقعیت دانشگاهی در گروه‌های معماری منظر، انجام مطالعات در زمینه کشاورزی شهری و سیستم‌های غذایی، داشتن موقعیت برتر مطالعاتی و تحصیلات قبلی در رشته معماری منظر بوده است. البته برخی از محققان و معماران منظر که در حوزه کشاورزی شهری پژوهش و تدریس می‌کنند، ممکن است در پژوهشگر گوگل حضور نداشته باشند. به‌عنوان نمونه، فرانک لوهبرگ^{۱۸} از دانشگاه فنی آخن آلمان در پایگاه پژوهشگر گوگل ثبت نشده اما در حوزه کشاورزی شهری پژوهش و تدریس می‌کند. در ایران، تعداد کمی از محققان دانشگاهی در رشته معماری منظر به پژوهش در زمینه کشاورزی شهری پرداخته‌اند.

– مجلات پژوهشی حوزه معماری منظر با شماره ویژه درباره کشاورزی شهری

مجلات علمی معتبر در برخی شماره‌های خود، ویژه‌نامه‌هایی را

بیش از ۱۵ هزار عضو، یکی از مهم‌ترین انجمن‌های تخصصی معماری منظر محسوب می‌شود، فعالیت‌های متعددی را در حوزه کشاورزی شهری دنبال کرده است. این فعالیت‌ها شامل برگزاری کنفرانس‌ها، مسابقات تخصصی و انتشار مطالب علمی مرتبط با این حوزه است. از جمله نمونه‌های موفق کشاورزی شهری که در مسابقات این انجمن جوایزی را کسب کرده‌اند، می‌توان به پروژه لافایت گرینز^{۲۸}، بام سبز مرکز جوانان گری کومر^{۲۹} و محله‌های تولیدی سیاتل اشاره کرد. علاوه بر این، در کنفرانس سال ۲۰۱۹ این انجمن که در سن دیگو، آمریکا برگزار شد، کشاورزی شهری به‌عنوان یکی از پل‌های اصلی معرفی شد و از آن به‌عنوان بخشی جدایی‌ناپذیر از معماری منظر یاد شد.

نهادهای حرفه‌ای مهم دیگر در این رشته، فدراسیون بین‌المللی معماران منظر^{۳۰} است. این فدراسیون در ساختار خود دارای پنج کمیته علمی است که کمیته منظر کشاورزی یکی از آن‌ها محسوب می‌شود. در همین راستا، این فدراسیون در شهریور ماه ۱۴۰۰ با همکاری انجمن علمی منظر ایران، ویناری تخصصی در زمینه کشاورزی شهری برگزار کرد که نشان‌دهنده اهمیت این موضوع در دستور کار نهادهای بین‌المللی معماری منظر است. علاوه بر این، در سمپوزیوم غذا و شهر سال ۲۰۱۲ که توسط مؤسسه دومبارتون اوکس^{۳۱} دانشگاه هاروارد برگزار شد، بخش عمده‌ای از شرکت‌کنندگان که معماران منظر بودند، به بررسی دلایل اهمیت و محبوبیت روزافزون کشاورزی شهری میان عموم مردم و طراحان شهری پرداختند. در این سمپوزیوم، کشاورزی شهری به‌عنوان ابزاری مؤثر برای بهبود کیفیت زندگی شهری معرفی شد (Imbert, 2015).

شرکت‌های پیمانکار و مشاور معماری منظر با خدمات کشاورزی شهری

یکی دیگر از شاخص‌های تعیین‌کننده جایگاه یک حوزه دانشی در یک رشته، میزان ظهور و گسترش فعالیت‌های تخصصی و اجرایی مرتبط با آن حوزه میان مشاوران تخصصی و پیمانکاران آن رشته است. بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد شرکت‌های فعال در حوزه کشاورزی شهری، عمدتاً در ایالات متحده آمریکا حضور دارند. از جمله نمونه‌های این شرکت‌ها می‌توان به اچ‌بی لانارک، استودیوی رشد اس او ای، استودیوی لبه شهری، کراپ آپ، کارهای طراحی آپریل فیلیپس، معمار منظر کنت ویکال، نلسون بیرد ولتس و منظر بیس^{۳۲} اشاره کرد که در زمینه طراحی و اجرای پروژه‌های کشاورزی شهری فعالیت دارند. در ایران، بیشتر شرکت‌های مرتبط، عمدتاً در حوزه فروش نهال‌های مثمر و خدمات مرتبط با فضای سبز غیرمثمر شهری فعال هستند و فعالیت‌های اجرایی آن‌ها به‌طور مشخص در چهارچوب کشاورزی شهری تعریف نشده است. با این حال، برخی از مهندسان مشاور داخلی، تعداد محدودی از پروژه‌های کوچک و متوسط‌مقیاس کشاورزی شهری را اجرا کرده‌اند که نشان‌دهنده شروع تدریجی این روند در ایران است.

به موضوعات مهم اختصاص می‌دهند. چند مجله علمی معتبر، شماره‌های ویژه‌ای به کشاورزی شهری اختصاص داده‌اند که اهمیت روزافزون آن را در معماری منظر نشان می‌دهد. نمونه‌هایی از این ویژه‌نامه‌ها شامل مجله «مناظر»^{۱۹} (انتشار یافته توسط انجمن معماران منظر کانادا) شماره ۱۷، سال ۲۰۱۵، مجله «خانه باز بین‌المللی»^{۲۰} (انتشارات امرالد^{۲۱}) شماره ۳۴، سال ۲۰۲۰، مجله «برنامه‌ریزی شهری و منظر»^{۲۲} (انتشارات الزویر) شماره ۱۷۰، سال ۲۰۱۸ است. انتشار این ویژه‌نامه‌ها بیانگر اهمیت کشاورزی شهری در حوزه معماری منظر و توجه متخصصان این رشته به این موضوع در سطح بین‌المللی است. در ایران، ژورنال‌های مرتبط با معماری منظر بسیار محدود بوده و تعداد مقالات منتشرشده در موضوع کشاورزی شهری اندک است.

مراکز مطالعاتی مرتبط با کشاورزی شهری در گروه‌های معماری منظر

بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد برخی مراکز علمی و مطالعاتی دانشگاهی که بخشی یا تمام مطالعات خود را روی پروژه‌های کشاورزی شهری و مفاهیم مرتبط متمرکز کرده‌اند، با مدیریت و همکاری معماران منظر تأسیس شده‌اند. برای مثال می‌توان به مرکز عالی آینده‌مناظر تولیدی^{۲۳} در دانشگاه لینکلن نیوزیلند، مؤسسه معماری منظر و برنامه‌ریزی محیطی گروه شهر و غذا^{۲۴} در دانشگاه صنعتی برلین آلمان و مؤسسه معماری منظر^{۲۵} در دانشگاه صنعتی راینیش وستفالیشه آخن آلمان اشاره کرد. در ایران، مرکز مطالعاتی در حوزه معماری منظر که به‌طور مشخص بر موضوع کشاورزی شهری متمرکز باشد، یافت نشد.

مجلات تخصصی کشاورزی شهری با مقالاتی از معماران منظر

کشاورزی شهری دارای نشریات تخصصی محدودی است. براساس جست‌وجوهای انجام‌شده، یکی از مهم‌ترین این نشریات، «مجله کشاورزی شهری»^{۲۶} است که توسط مرکز مطالعات کشاورزی شهری و امنیت غذایی در هلند منتشر می‌شود. این مجله شامل تعدادی مقاله تألیف‌شده توسط معماران منظر است. با این حال، در ایران هیچ ژورنال تخصصی که به‌طور ویژه به کشاورزی شهری اختصاص داشته باشد، وجود ندارد.

مصداق‌های عملیاتی و حرفه‌ای (جایگاه کشاورزی شهری در بستر عملیاتی و حرفه‌ای معماری منظر)

کشاورزی شهری در نهادهای حرفه‌ای معماری منظر یکی از شاخص‌های مهم در تعیین جایگاه یک حوزه دانشی در یک رشته تخصصی، میزان حضور و تأثیر آن در فعالیت‌های نهادهای حرفه‌ای آن رشته، از جمله کنفرانس‌ها، مسابقات و نشریات علمی و آموزشی است. بررسی نهادهای حرفه‌ای معماری منظر نشان می‌دهد کشاورزی شهری به‌عنوان یک حوزه نوظهور، در فعالیت‌های این نهادها جایگاهی برجسته پیدا کرده است. به‌عنوان نمونه، انجمن معماران منظر آمریکا^{۲۷} که با ۱۲۶ سال سابقه و

– پروژه‌ها و نمونه مطالعات ملی و بین‌المللی انجام‌شده توسط معماران منظر

شاخص مهم دیگر در تعیین جایگاه یک حوزه دانشی در یک رشته تخصصی، میزان حضور متخصصان آن رشته در پروژه‌های ملی و بین‌المللی مرتبط با آن حوزه است. در این راستا، نمونه‌هایی از پروژه‌های کلان مطالعاتی در زمینه کشاورزی شهری که عمدتاً در کشورهای اروپایی اجرا شده‌اند و معماران منظر در آن‌ها مشارکت داشته‌اند، مدنظر هستند. برخی از این پروژه‌ها شامل:

۱- کشاورزی شهری اروپا به ریاست فرانک لوهربرگ معمار منظر آلمانی است که تحت مدیریت سازمان شبکه پژوهشی COST انجام شده و به قاره اروپا محدود بوده است. ۲- پروژه پژوهشی «کشت در فضاهای عمومی: کشاورزی شهری به‌عنوان مبنایی برای شکوفایی انسان و انتقال پایداری در شهرهای نروژ» به مدیریت بیتا سیروی^{۳۳}، معمار منظر نروژی که در محدوده کشور نروژ و در دانشکده علوم زیستی نروژ اجرا شده است. ۳- پروژه بین‌المللی «شبکه شهرهای خوراکی»^{۳۴} که با تأمین مالی کمیسیون اروپایی هورایزن^{۳۵} ۲۰۲۰ اجرا شده است. این پروژه با هدف پیاده‌سازی راهکارهای شهرهای خوراکی^{۳۶} و یکپارچه‌سازی نهادی آن‌ها، در تلاش است تا شهرهای سراسر جهان را به مکانی بهتر برای زندگی تبدیل کند. در این پروژه، مؤسسه معماری منظر دانشگاه فنی راینیش-وستفلیشه آخن آلمان^{۳۷}، به ریاست فرانک لوهربرگ، همکاری داشته است. این پروژه به چندین زیرپروژه تقسیم شده و با مشارکت ۳۰ دانشگاه عمدتاً اروپایی اجرا شده است.

۴- پروژه «منظر شهری مولد»^{۳۸} که بعدها با عنوان پروژه «منظر شهری تولیدی پیوسته» توسعه یافت. این پروژه توسط دو محقق معماری پایدار، ویلجوئن و بوهن، گسترش یافت و در مطالعات و پروژه‌های عملی اروپا دیده شد. هدف اصلی این پروژه، ارائه طرح جامع مناظر شهری تولیدی برای هشت شهر بین‌المللی اروپایی است (Viljoen & Bohn, 2014; Viljoen & Howe, 2012).

در ایران نیز پروژه‌های اجرایی محدودی در مقیاس شهری در حوزه کشاورزی شهری اجرا شده‌اند. این پروژه‌ها عمدتاً کوچک‌مقیاس و درون‌شهری یا بخشی از پروژه‌های شهری محسوب می‌شوند. از جمله می‌توان به پارک نازوان اصفهان (وابسته به شهرداری اصفهان)، بخشی از پارک چهل‌بازه مشهد و همچنین مزارع خانواده در برخی پارک‌های شهری تهران اشاره کرد. این مثال‌ها گام‌های اولیه در گنجاندن کشاورزی شهری در برنامه‌ریزی منظر شهری ایران را منعکس می‌کنند، باین‌حال پتانسیل قابل توجهی برای گسترش بیشتر وجود دارد.

بحث

در راستای پاسخ به پرسش اول مقاله، براساس بررسی‌ها، کشاورزی شهری به‌عنوان یک حوزه بین‌رشته‌ای، توجه بسیاری از رشته‌های دانشگاهی را به خود جلب کرده است. هر رشته با توجه به

مسئولیت‌های خود، جنبه‌ای از این موضوع را که مرتبط با نیازهای آن رشته است، پژوهش و عملیات می‌کند. از این‌رو، پژوهش و عملیاتی که توسط سایر رشته‌ها در زمینه کشاورزی شهری انجام می‌شود، نمی‌تواند جایگزین مطالعات و اقدامات معماران منظر شود. به‌ویژه در ایران که رشته معماری منظر و موضوع کشاورزی شهری از دیدگاه منظرین آن نسبتاً جدید هستند، ضروری است که این موضوع به‌طور خاص به آن توجه بیشتری شود.

از سوی دیگر، همان‌طور که پیشتر اشاره شد، کشاورزی شهری در کشورهای حوزه شمال جهانی عمدتاً با هدف بهبود شرایط زیست‌محیطی و اجتماعی در دستور کار قرار دارد و ادبیات موضوع و نمونه‌های مطالعاتی و پروژه‌های عملیاتی و پایلوت کشاورزی شهری که توسط معماران منظر انجام شده‌اند، غالباً در همین بستر است. علاوه‌بر این، شکل‌گیری رشته معماری منظر نیز در کشورهای حوزه شمال بوده است. در این راستا، با توجه به موقعیت ایران در کشورهای حوزه جنوب که اهداف کشاورزی شهری در آن‌ها با کشورهای حوزه شمال متفاوت است و همچنین تأثیرگذاری بالای کشورهای شمال در شکل‌گیری رشته معماری منظر در ایران، لازم است برای دستیابی به جایگاه مطلوب کشاورزی شهری در رشته معماری منظر ایران، به اهداف هر دو بستر کشورهای شمال و جنوب توجه شود. بدین معنا که هم اهداف زیست‌محیطی و اجتماعی و هم اهداف بهبود شرایط فقر، امنیت غذایی و نابرابری جنسیتی در اقتصاد باید مدنظر قرار گیرد. این بدان معناست که تعبیری از رویکرد منظرین برای موضوع کشاورزی شهری در ایران مناسب است که دربرگیرنده همه ابعاد توسعه پایدار بوده و آن رویکردهای منظرین با اصول دهگانه سایر و همکاران (Sayer et al., 2013) است. در پاسخ به پرسش دوم مقاله، همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، کشاورزی شهری در دو بعد پژوهش و عملیات بررسی شد برای هر یک از این ابعاد، نمونه‌های متعددی، به‌ویژه در کشورهای حوزه شمال، شناسایی شده است. این ابعاد در ایران نیز بررسی شدند که نسبت به خارج از کشور، ضعیف‌تر بودند. از میان این دو بعد، به بعد مطالعاتی در ایران نسبتاً بیشتر از بعد عملیاتی توجه شده است. عمده مطالعات انجام‌شده توسط معماران منظر در ایران، به‌صورت مقاله و پایان‌نامه بوده‌اند. یکی از علل ضعف بعد عملیاتی در ایران، کمبود ارتباط مؤثر بین دانشگاه و صنعت است. منظور از صنعت در این‌جا، بخش‌های دولتی و خصوصی مرتبط با پیاده‌سازی کشاورزی در شهرها است. به عبارت دیگر، گفتمان کشاورزی شهری در ایران عمدتاً هنوز در بعد مطالعاتی باقی مانده است و به بعد عملیاتی تبدیل نشده است.

نتیجه‌گیری

کشاورزی شهری یکی از موضوعات مهم با سابقه تاریخی است که در حال حاضر به آن توجه شده است. با توجه به اینکه معماری منظر به‌عنوان یک رشته نوظهور، مأموریت حل چالش‌های مرتبط

همکاران (Rafieian et al., 2018)، (پورمحمدی و قربانی، ۱۳۸۳، ۳۱) و نیز پایان‌نامه‌های محمدپور (۱۳۹۶)، خدادی سمیع‌زاده (۱۳۹۷)، امام‌جمعه (۱۳۹۹)، شمشیری (۱۳۹۱)، حضرت فتح‌آبادی (۱۳۹۵)، فروغی (۱۳۹۶)، احمدی (Ahmadi, 2018)، خلیلی (۱۳۹۶)، جدیدیان (۱۳۹۱) بر حفاظت و احیای اراضی کشاورزی و باغ‌های خصوصی موجود در درون شهرها متمرکز بوده‌اند. ادامه کاهش مساحت این اراضی، نشان می‌دهد این تلاش‌ها چندان اثرگذار نبوده‌اند. از دلایل این کاهش مساحت می‌توان به افزایش ارزش زمین شهری، تمایل به تغییر کاربری زمین و کمبود حمایت‌های دولتی اشاره کرد. همچنین، نمونه پروژه‌های کشاورزی شهری عمومی در داخل شهرها، مانند مزارع خانواده در پارک‌های تهران، موفقیت نسبتاً پایینی داشته‌اند که دلیل آن کمبود آب، مسائل امنیتی و نیاز به مراقبت‌های ویژه است. درنهایت، این مطالعه بر ضرورت ادغام بیشتر کشاورزی شهری در معماری منظر در ایران، با تمرکز بر مطالعات و عملیات برای رسیدگی به چالش‌های فعلی و افزایش پایداری شهری تأکید می‌کند.

به‌منظور ارتقای جایگاه کشاورزی شهری در ایران، به‌ویژه در رشته معماری منظر، پیشنهاداتی شامل حمایت از پژوهش‌ها و پروژه‌های اجرایی برای محققان، افراد حرفه‌ای و دانشجویان علاقه‌مند به موضوع کشاورزی شهری، امتیازدهی به دانشجویان علاقه‌مند به پژوهش در زمینه کشاورزی شهری، برگزاری سمینارها و کنفرانس‌ها به‌منظور ایجاد علاقه و انگیزه در دانشجویان، محققان و سازمان‌های دولتی، تخصیص واحد درسی یا فصلی از یک درس به موضوع کشاورزی شهری، تدوین مقررات و آیین‌نامه‌ها و شرح خدمات مربوط به کاربست کشاورزی در فضاهای عمومی، نیمه‌عمومی و خصوصی شهری، افزودن زیرگروه کشاورزی شهری به رتبه‌بندی شرکت‌های مهندسی مشاور در گروه‌های شهرسازی و معماری یا مطالعات کشاورزی و نیز شرکت‌های پیمانکاری مطرح می‌شود.

این پژوهش با برخی محدودیت‌ها از جمله: احتمال از قلم‌افتادن برخی اطلاعات به دلیل جست‌وجو در پایگاه‌های داده متنوع صرفاً به زبان‌های فارسی و انگلیسی، تنوع کلمات کلیدی و گستردگی منابع مواجه بوده است. محققان آتی می‌توانند منابع مطالعاتی خود را به منابع غیرانگلیسی در شرق آسیا و اروپا محدود کنند. علاوه‌بر این، مطالعات آینده می‌توانند با محدودسازی جست‌وجو به مقالات، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، گزارش‌های مطالعاتی و اجرایی یا ترکیبی از آن‌ها، مشکل گستردگی منابع این پژوهش را رفع نمایند.

اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

با توسعه شهری، سلامت انسان و مشکلات ناشی از رشد جمعیت و نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی را دارد، می‌تواند نقش مهمی در پژوهش و توسعه و عملیاتی‌سازی این موضوع ایفا کند. لذا بررسی جایگاه آن در این رشته اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند.

هدف از این پژوهش، تعیین جایگاه کشاورزی شهری و جهت‌دهی به پژوهش و عملیات در این حوزه در رشته معماری منظر بود. اهمیت این پژوهش در این است که با وجود جایگاه تاریخی کشاورزی در ایران، هنوز این حوزه در حرفه و رشته معماری منظر به‌طور دقیق شناسایی نشده است. این پژوهش با معرفی جایگاه کشاورزی شهری در معماری منظر، منابع مطالعاتی، محققان پیشرو و نمونه پروژه‌های مهم و عملیاتی، به محققان علاقه‌مند به این موضوع کمک می‌کند تا نگرشی غنی‌تر پیدا کرده و کیفیت مطالعات آتی را ارتقا دهند. این امر همچنین باعث صرفه‌جویی در وقت و هزینه‌های مطالعاتی در آینده می‌شود. علاوه‌بر این، پژوهش و عملیات در زمینه کشاورزی شهری به‌عنوان رویکرد منظرین شناخته شده که به تقویت پایداری در منظر سبز شهری کمک می‌کند، نکته‌ای که توسط هان و همکاران (Huan et al., 2024, 10) به آن تأکید شده است.

بررسی و مقایسه یافته‌ها در داخل و خارج از کشور نشان می‌دهد در ایران، عمدتاً در بخش نگارش مقاله و پایان‌نامه، تعداد کمی فعالیت توسط معماران منظر انجام شده است. این مسئله نشان‌دهنده ضعف جایگاه کشاورزی شهری در رشته معماری منظر در ایران است. یافته‌های فردانش و رودسری (Fardanesh & Rudsari, 2021, 51) نیز این امر را تأیید می‌کنند. علت این ضعف جایگاه را می‌توان به عواملی مانند جوانی نسبی رشته معماری منظر در ایران، جایگاه دانشکده‌ای این رشته (که در مقایسه با تعدادی از کشورهای دیگر که این رشته در دانشکده کشاورزی قرار دارد، در ایران در دانشکده هنر قرار گرفته است)، میزان علاقه‌مندی اعضای هیئت علمی به این موضوع، پیشینه تحصیلی دانشجویان، وضعیت بازار کار و میزان توجه مدیران و دست‌اندرکاران بخش‌های دولتی و خصوصی به این موضوع نسبت داد. یکی دیگر از دلایل ضعف جایگاه کشاورزی شهری در ایران که بر جایگاه آن در معماری منظر نیز تأثیرگذار است، نبود سازمان تنظیم‌کننده خاص و مرتبط بودن این موضوع با چندین سازمان زیرمجموعه وزارت جهاد کشاورزی و وزارت راه و شهرسازی است.

بررسی بیشتر مقالات و پایان‌نامه‌های یافت‌شده در ایران روشن می‌سازد که بخش عمده‌ای از تلاش‌های مطالعاتی در این زمینه در رشته معماری منظر و رشته‌های مرتبط، مانند مقالات رفیعیان و همکاران، رهنما و روستا (Rahnema & Roosta, 2013)؛ قافله‌باشی و همکاران (Ghafelebashi et al., 2022)؛ پورمحمدی و قربانی (Pourmohammadi & Ghorbani, 2004)، رفیعیان و

پی‌نوشت‌ها

۱۷. Laura Lawson, Toru Terada, Attila Tóth, Elizabeth Brabec, Shannon Davis, Joshua Zeunert, Tim Waterman, Frank Lohrberg.
۱۸. Landscapes/paysages.
۱۹. Open House International.
۲۰. Emerald Publishing.
۲۱. Landscape and Urban Planning.
۲۲. Centre of Excellence – Future Productive Landscapes.
۲۳. Institute of Landscape Architecture and Environmental Planning.
۲۴. City and Nutrition Group.
۲۵. Institute of Landscape Architecture.
۲۶. Urban Agriculture magazine.
۲۷. American Society of Landscape Architects (ASLA).
۲۸. Lafayette Greens.
۲۹. Gary Comer Youth Center.
۳۰. International Federation of Landscape Architects (IFLA).
۳۱. Dumbarton Oaks.
۳۲. Philips Design Works, Kenneth Weikal Landscape Architecture, Nelson Byrd Woltz, BASE Landscape, Beata Sirowy.
۳۳. Edible Cities Network (EdiCitNet).
۳۴. Horizon 2020.
۳۵. Edible City Solutions (ECS).
۳۶. RWTH Aachen University.
۳۷. Productive Urban Landscape.
۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری «رضا باقری» با عنوان «توسعه کشاورزی شهری در فضاهای سبز عمومی شهری با رویکرد ارتقای مشارکت مردمی (مطالعه موردی شهر تهران)» است که با راهنمایی دکتر «کیانوش سوزنجی» و مشاوره دکتر «مجتبی رفیعیان» در گروه معماری، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، در حال انجام است.
۲. <https://www.slu.se/en/education/programmes-courses/1/mastersprogrammes/landscape-architecture>
۳. Scopus, Web of science, Google scholar.
۴. Library Genesis.
۵. Open Access Theses and Dissertations (OATD).
۶. The Networked Digital Library of Theses and Dissertations (NDLTD).
۷. International Federation of Landscape Architects (IFLA).
۸. American Society of Landscape Architects (ASLA).
۹. Research Center on Urban Agriculture and Food Security (RUAF).
۱۰. EndNote.
۱۱. Farmscape, The Design of Productive Landscapes.
۱۲. Routledge Handbook of Landscape and Food.
۱۳. Playing/Field Urban Agriculture: : Ecological education and practice.
۱۴. base design.
۱۵. Second Nature Urban Agriculture- Designing Productive Cities.
۱۶. Designing urban agriculture : a complete guide to the planning, design, construction, maintenance and management of edible landscapes.
۱۷. Carrot city : creating places for urban agriculture.
۱۸. Continuous Productive Urban Landscapes: Designing Urban Agriculture for Sustainable Cities.

فهرست منابع

- امام جمعه، بهاره. (۱۳۹۹). ساماندهی باغستان سنتی قزوین با رویکرد کشاورزی شهری- نمونه موردی مطالعه: محله‌های دربان و کبودستان [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی قزوین]. پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج).
- محمدپور، پریا. (۱۳۹۶). ساماندهی کالبدی باغ‌های متمر منطقه ۲۲ تهران با رویکرد گسترش کشاورزی شهری در چهارچوب منظر پایدار [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی قزوین].
- Adib, M. (2012). Landscape architecture and methods of managing the body of knowledge in design process. *Bagh-e Nazar*, 9(22), 55-64.
- Ahmadi, H. (2018). *Ecological design and rehabilitation of Qazvin gardens through urban agricultre approach* [Master's thesis, University of Tehran]. Irandoc.
- Alehashemi, A., Mansouri, S. A., & Barati, N. (2017). Urban infrastructures and the necessity of changing their definition and planning landscape infrastructure; a new concept for urban infrastructures in 21st centur. *Bagh-e Nazar*, 13(43), 5-18.
- Arts, B., Buizer, M., Horlings, L., Ingram, V., Van Oosten, C., & Opdam, P. (2017). Landscape approaches: a state-of-the-art review. *Annual Review of Environment and Resources*, 42(1), 439-463. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102016-060932>
- Asadafrooz, A., Motedayen, H., Masnavi, M. R., & Mansoori, S. A. (2020). Shiraz environmental resilience of the march 2019 flood hazards; through landscape approach, systems theory and DPSIR model. *Environmental Management Hazards*, 7(1), 55-75. <https://doi.org/10.22059/jhsci.2020.301219.556>
- Asadian Zargar, N., Suzanchi, K., & Sepehri, M. M. (2023). A Conceptual framework for hospital outdoor landscape
- امام جمعه، بهاره. (۱۳۹۹). ساماندهی باغستان سنتی قزوین با رویکرد کشاورزی شهری- نمونه موردی مطالعه: محله‌های دربان و کبودستان [پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین‌المللی قزوین]. پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج).
- پورمحمدی، محمدرضا و قربانی، رسول. (۱۳۸۳). شیوه‌های حفاظت از باغ‌ها و اراضی کشاورزی و آثار آن بر تراکم شهری در ایران. صغه، ۱۴ (۱). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.1683870.1383.14.2.3.4>
- جدیدیان، علیرضا. (۱۳۹۱). تحلیلی بر تخریب باغات و فضاهای سبز در فرایند گسترش شهری و راهبردهای مقابله با آن‌ها- مطالعه موردی: شهر مراغه [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز]. پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج).
- حضرت فتح‌آبادی، حسین. (۱۳۹۵). طراحی حفاظتی مناظر کشاورزی شهری و برون‌شهری در توسعه شهرها (مطالعه موردی: شهر چناران) [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران]. پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج).
- خدادی سمیع‌زاده، نگار. (۱۳۹۷). احیاء و توسعه شبکه سبز شهری براساس حفاظت و بهره‌برداری از اراضی سبز و باقی‌مانده در محدوده مسکونی شهری (مورد مطالعه: اراضی باغ و کشاورزی کن در جنوب بزرگراه همت) [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس]. پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج).
- خلیلی، زهرا. (۱۳۹۶). طراحی و توانمندسازی باغ‌های موجود در محدوده شهری با رویکرد احیای نقش زیست‌محیطی و فرهنگی آن‌ها در زندگی شهری (مطالعه موردی: باغ‌های شرق رودخانه کن در جنوب بزرگراه همت) [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران].
- شمشیری، سجاد. (۱۳۹۱). طراحی و سازماندهی حفاظتی، گردشگری باغات حاشیه شهر (مطالعه موردی: سراب قنبر کرمانشاه) [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران].
- فروغی، فهیمه. (۱۳۹۶). طراحی پارک کشاورزی شهری با هدف پیوند شهروندان با طبیعت و حفاظت از اراضی زراعی شهری (نمونه موردی: منطقه ۱۸

- designs from theoretical to practical levels (a systematic literature review and content analysis). *Manzar*, 15(65), 46-61. <https://doi.org/10.22034/manzar.2023.394622.2239>
- Atha, M., & Yip, K. (2016). *Piecing together Sha Po: Archaeological investigations and landscape reconstruction*. Hong Kong University Press.
  - Bohn, K., & Ritzmann, K. (2015). *Playing/ Field Urban Agriculture: Ecological education and practice base design*. Universitätsverlag Der TU Berlin.
  - Bohn, K. A. T. R. I. N., & Viljoen, A. (2017). *Food and urban design: Urban agriculture as second nature*. The Bloomsbury Handbook of Food and Popular Culture, 169-183.
  - Brink, A. V. D., Bruns, D., Tobi, H., & Bell, S. (2016). *Research in landscape architecture: methods and methodology*. Taylor & Francis.
  - Cushing, D. F., & Renata, A. (2015). Themes in landscape architecture publishing: Past trends, future needs. *Landscape Journal*, 34(1), 15-36. <https://doi.org/10.3368/lj.34.1.15>
  - Dariush, B., Motedayen, H., & Sgard, A. (2020). Landscape approach to mountain-city interaction; the relationship between tehran city and the alborz mountain ranges through the lens of experts. *Bagh-e Nazar*, 17(82), 33-42. <https://doi.org/10.22034/bagh.2019.170465.3981>
  - Deming, M. E., & Swaffield, S. (2011). *Landscape architecture research: inquiry, strategy, design*. Wiley.
  - Erbaugh, J., & Agrawal, A. (2017). Clarifying the landscape approach: A Letter to the Editor on "Integrated landscape approaches to managing social and environmental issues in the tropics". *Global Change Biology*, 23(11), 4453-4454. <https://doi.org/10.1111/gcb.13788>
  - Feizi, M., & Asadpour, A. (2013). Course syllabus content analysis of landscapearchitectureBasedonsystemicapproachinlandscapeeducation & design. *Journal of Sustainable Architecture and Urban Design*, 1(1), 43-53. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25886274.1392.1.1.5.1>
  - Faizi, M., & Razzaghi Asl, S. (2010). Landscape architecture education: requisite knowledge and skills. *Iranian Journal of Engineering Education*, 11(44), 115-129. <https://doi.org/10.22047/ijee.2010.656>
  - Fardanesh, F., & Rudsari, M. S. (2021). The knowledge of landscape: contemporary landscape architectural research in Iran. *Persian Paradises at Peril: Landscape Planning and Management in Contemporary Iran*, 43-62. https://doi.org/10.1007/978-3-030-62550-4_3
  - Freeman, O.E., Duguma, L.A., & Minang, P.A. (2015). Operationalizing the integrated landscape approach in practice. *Ecology and Society*, 20(1). <http://www.ecologyandsociety.org/vol20/iss1/art24/ES-2014-7175.pdf>
  - Ghafelebashi, S. H., Zarrabi, M. M., & Zarkesh, N. (2022). Qualitative measures of urban landscape according to traditional gardens (Case study: Qazvin city). *Journal of Architectural Thought*, 6(12), 185-203. <https://doi.org/10.30479/at.2022.14174.1623>
  - Gorgolewski, M., Komisar, J., & Nasr, J. (2011). *Carrot city: creating places for urban agriculture* (1st ed.). Monacelli Press.
  - Huan, Y., Nijhuis, S., & Tillie, N. (2024). Urban agriculture as a landscape approach for sustainable urban planning. An example of Songzhuang, Beijing. *Frontiers in Sustainability*, 5, 1330292. <https://doi.org/10.3389/frsus.2024.1330292>
  - Imbert, D. (2015). *Food and the city: Histories of culture and cultivation*. Dumbarton Oaks Research Library and Collection.
  - Lefkowitz, N. (1991). *Looking backwards, looking forwards*. Lefkowitz
  - Lickwar, P., & Thoren, R. (2020). *Farmscape: The design of productive landscapes*. Routledge.
  - Khalilnezhad, S. M. R., & Bidokhti, M. A. (2019). Relationship between Spectator and Green Sceneries in Persian Gardens; Investigating the Differentiation Dimensions (Utilitarian and Pleasure Sceneries). *Journal of Environmental Science and Technology*, 7(21), 285-298. <https://doi.org/10.22034/jest.2018.11213.1976>
  - Khalilnezhad, S., & Tobias, K. (2016). The productive landscape in persian gardens; Foundations and features. *Bagh-e Nazar*, 13(38), 3-16.
  - Lovell, S. T. (2010). Multifunctional urban agriculture for sustainable land use planning in the United States. *Sustainability*, 2(8), 2499-2522. <https://doi.org/10.3390/su2082499>
  - Masnavi, M. R., Motedayen, H., Saboonchi, P., & Hemmati, M. (2021). Analyses of landscape concept and landscape approach from theoretical to operational levels: a review of literature. *MANZAR*, 13(57), 22-37. <https://doi.org/10.22034/manzar.2021.283818.2128>
  - Mautz, R. K., & Sharaf, H. A. (1961). *The philosophy of auditing*. American Accounting Assoc.
  - Meijering, J. V., Tobi, H., Van Den Brink, A., Morris, F., & Bruns, D. (2015). Exploring research priorities in landscape architecture: An international Delphi study. *Landscape and Urban Planning*, 137, 85-94. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.01.002>
  - Mougeot, L. J. (2000). *Urban agriculture: Definition, presence, potentials and risks, and policy challenges*. Cities Feeding People Series.
  - Mougeot, L. J. A. (2006). *Growing better cities: urban agriculture for sustainable development*. International Development Research Centre.
  - Nordahl, D. (2014). *Public produce: Cultivating our parks, plazas, and streets for healthier cities*. Island Press.
  - Philips, A. (2013). *Designing urban agriculture: a complete guide to the planning, design, construction, maintenance and management of edible landscapes*. Wiley.
  - Rafieian, M., Saeidi Rezvani, N., & Mohassesian, Z. (2018). Market-base economic assessment model stimulation for conservation qazvin traditional gardens with focus on transfer development rights (TDR) approach. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 10(21), 309-321.
  - Rahnama, M. R., & Roosta, M. (2013). Analysis of change in land use and maintaining and preserving green spaces (gardens) of the jahrom city for a sustainable development. *Geographical Research*, 28(2), 113-126. <http://georesearch.ir/article-1-475-en.html>
  - Reed, J., Ros-Tonen, M., & Sunderland, T. (2020). *Operationalizing integrated landscape approaches in the tropics*. Center for International Forestry Research.
  - Reed, J., Van Vianen, J., Deakin, E. L., Barlow, J., & Sunderland, T. (2016). Integrated landscape approaches to managing social and environmental issues in the tropics: learning from the past to guide the future. *Global Change Biology*, 22(7), 2540-2554. <https://doi.org/10.1111/gcb.13284>
  - Roderick, J. Z., & Chavez-Tafur, J. (2014). *Towards productive landscapes—a synthesis*. Towards Productive Landscapes.
  - Sayer, J., Sunderland, T., Ghazoul, J., Pfund, J. L., Sheil, D., Meijaard, E., ... & Buck, L. E. (2013). Ten principles for a landscape approach to

reconciling agriculture, conservation, and other competing land uses. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(21), 8349-8356. <https://doi.org/10.1073/pnas.1210595110>

- Sayer, J. A., Margules, C., Boedhihartono, A. K., Sunderland, T., Langston, J. D., Reed, J., ... & Purnomo, A. (2017). Measuring the effectiveness of landscape approaches to conservation and development. *Sustainability Science*, 12, 465-476. <https://doi.org/10.1007/s11625-016-0415-z>
- Scherr, S., Shames, S. A., & Friedman, R. (2013). Defining integrated landscape management for policymakers. *Ecoagriculture Policy Focus*, 10. <https://ecoagriculture.org/resources/scientific-publications/defining-integrated-landscape-management-for-policy-makers>
- Smit, J., Nasr, J., & Ratta, A. (1996). *Urban agriculture: Food, jobs and sustainable cities*. United Nations Development Programme.
- Tornaghi, C. (2014). Critical geography of urban agriculture. *Progress in Human Geography*, 38(4), 551-567. <https://doi.org/10.1177/0309132513512542>
- Urban, F. A. O. (2001). *Peri-urban agriculture: A briefing guide for the successful implementation of Urban and peri-urban agriculture in developing countries and countries of transition*. Special Programme for Food Security.
- Viljoen, A., & Bohn, K. (2014). *Second nature urban agriculture: Designing productive cities*. Routledge.

- Viljoen, A. Bohn, K., & Howe, J. (2005). *Continuous Productive Urban Landscapes* (A. Viljoen. Ed.). Architectural Press.
- Viljoen, A., & Howe, J. (Eds.). (2012). *Continuous productive urban landscapes*. Routledge.
- Weatherley-Singh, J., & Gupta, A. (2017). An ecological landscape approach to REDD+ in Madagascar: Promise and limitations?. *Forest Policy and Economics*, 85, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2017.08.008>
- Zandieh, M., & Goodarzian, S. (2014). Landscape approach, the success factor of urban tourism. *Bagh-e Nazar*, 11(30), 59-66.
- Zeunert, J., Roggema, R., & Keeffe, G. (2014). Yield operations:(re) fitting urban agriculture in existing green spaces for economic and other benefits. *6th AESOP Sustainable Food Planning Conference, Van Hall Larensteun University of Applied Sciences*.
- Zeunert, J. (2018). Dimensions of urban agriculture. In *Routledge handbook of landscape and food* (pp. 160-184). Routledge.
- Zeunert, J., & Court, T. (2023). Translating unique agricultural precedents into public urban agriculture design. In P. Deroege (Ed.), *Urban and Regional Agriculture, Building Resilient Food Systems* (pp. 431-456). Academic Press.
- Zeunert, J., & Waterman, T. (2018). *Routledge Handbook of Landscape and Food*. Routledge.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
 باقری، رضا؛ سوزنجی، کیانوش و رفیعیان، مجتبی. (۱۴۰۴). جایگاه کشاورزی شهری در معماری منظر. منظر،
 ۱۷ (۷۱)، ۲۰-۳۳.

DOI: [10.22034/manzar.2025.490769.2321](https://doi.org/10.22034/manzar.2025.490769.2321)
 URL: https://www.manzar-sj.com/article_217182.html